

SUALTI KÜLTÜR MİRASININ KORUNMASI

Ed. Hakan Öniz

40 ARKEOLOJİ
VE SANAT
YAYINLARI 411

Sualtı Kültür Mirasının Korunması

Editör:
Hakan niz

Yazarlar:
Hayat Erkanal
Mustafa Sahin
Hakan niz

Yardımcı Yazarlar:
Kenan Beşaltı
Ceyda ztosun
Günay Dönmez

Grafik:
Metehan Samet Gl
Günay Dönmez

Sualtı Fotoğrafları:
Tahsin Ceylan
Hakan niz

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI
SUALTI KÜLTÜR MİRASININ KORUNMASI

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

Yayın Hazırlık: Akdeniz Üniversitesi Kemer Sualtı Araştırmaları Merkezi
Akdeniz Cad. No: 25 Kemer/Antalya - Mart, 2018
www.suua.org

Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu
Fahrettin Kerim Gökay Cad. Ortaklar İş Merkezi
No: 71 K: 9 D: 57 34772 Kadıköy/İstanbul

ISBN: 978-605-396-463-6
Sertifika No: 10459

©2018 Arkeoloji ve Sanat Yayınları Tur. San. Tic. Ltd. Şti.
Hayriye Cad. Cezayir Sok. No: 5/2 Beyoğlu-İstanbul
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve editörün yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik,
fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla
kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hizmetleri
Yüzyıl Mh. Mas-Sit Matbaacılar Sit., 5. Cadde No: 57 Bağcılar/İstanbul
İstanbul, 2018 Sertifika No: 40073

The authors are responsible for the choice and presentation of views contained in this book and for opinions expressed therein, which are not necessarily those of UNESCO and do not commit the Organization.

Bu kitapta yer alan yazarlar, görüşlerini beyan ettikleri konu seçimlerinden ve konunun içerik sunumlarından kendileri sorumludur. UNESCO, konuyla ilgili sorumluluk kabul etmemektedir.

Kitabevi/Satış Mağazası

arkeopera

Yeniçarşı Cad. No: 66/A, 34433 Galatasaray/Beyoğlu-İstanbul
Tel.: 0212 249 92 26

www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZLER

(Yalçın KURT, Dr. Ulrike Guérin, Doç. Dr. Şahin ÖZEN)

1

GİRİŞ

(Hakan ÖNİZ)

5

UNESCO VE SUALTI KÜLTÜR MİRASI

(Hayat ERKANAL, Hakan ÖNİZ)

9

SUALTI KÜLTÜR MİRASI DALIŞLARINDA UNESCO ETİK KURALLARI

18

SUALTINDA KARŞILAŞILABİLECEK ESERLERE BİR BAKIŞ

(Hakan ÖNİZ)

33

1. Gemi Batıkları

33

2. Sualtında Kalmış Yapılar

38

3. Çapalar

44

4. Amphoralar

56

5. Yukarıda Bahsedilen Kalıntılarla Karşılaşınca

60

Yapılması Gereken Nedir?

SUALTI KÜLTÜR MİRASI İÇİN YAPILACAK ÇALIŞMALAR VE ICOMOS TÜZÜĞÜ

(Mustafa ŞAHİN)

64

SUALTI KÜLTÜR MİRASI, YASALAR VE YÖNETMELİKLER

72

(Kenan BEŞALTI)

1. Yasalarda Kültür Varlıkları 73
2. Hangi Taşınmaz Kalıntılar Kültür Varlığı Sayılır? 74
3. Hangi Taşınır Kalıntılar Kültür Varlığı Sayılır? 75
4. Dalış Yasağı Olan Alanlar ve Yasal Dayanağı 76
5. Sonuç 78

SUALTI KÜLTÜREL MİRASININ KORUNMASI HUSUSUNDA FARKINDALIK ÇALIŞMALARININ GEREKLİLİĞİ VE ÖNERİLER

80

(Ceyda ÖZTOSUN)

TARİH ÖNCESİ VE TARİHİ ÇAĞLARI, DÖNEMLER VE UYGARLIKLAR

90

(Günay DÖNMEZ)

1. Tarih Öncesi Dönemler 90
 - 1.1. Paleolitik Dönem 90
 - 1.2. Mezolitik Dönem 91
 - 1.3. Neolitik Dönem 91
 - 1.4. Kalkolitik Dönem 92
2. Tarihi Dönemler 94
 - 2.1. Tunç Çağı 94
 - 2.2. Demir Çağı ve Sonrası 95

Yazarlar Hakkında

101

Yalçın Kurt

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü

Ülkemizi, Dünyada farklı ve ayrıcalıklı kılan en önemli ve belki eşsiz özelliği, başka hiçbir ülkede bulunmayan tarihsel ve kültürel mirasımızın zenginliğidir. Tarihi ve kültürel değerlerimiz, doğal varlıklarımız, sadece bize geçmişten kalan bir miras değil, daha da önemlisi mutlaka gelecek nesillere ulaştırmamız gereken emanetlerdir. Bu emanetleri korumak ve geliştirmek bir zorunluluk, bunun gereği olan her türlü önlemi almak da toplumsal bir sorumluluktur.

Kolay tahrip olan, bozulan ve bir kez yok olduğunda, yerine yenisinin konması mümkün olmayan bir değerler bütünü olarak da kabul edilen kültürel mirasın korunması, çevre, kentleşme, insan hakları, hukuk, mimarlık ve planlama gibi pek çok konuyu aynı anda ilgilendiren ve çok boyutlu ele alınması gereken kapsamlı bir konu olarak da kabul edilmektedir.

Özellikle 19.yüzyıl sonlarında büyüyen ve artık bilinçli bir şekilde yapılmaya başlanan kaçakçılık gibi faaliyetler ile Anadolu topraklarının insanla birlikte başlayan kültürel birikiminin, arkeolojik değerlerinin, açıkça ve acı bir şekilde tahribata maruz kalmasıyla koruma ve geleceğe aktarma fikirleri önem kazanmıştır.

Kültürel mirasın, sayılabilecek onlarca örneği içinde su altı kültürel mirası da bilinçli ya da bilinçsiz zarar veren etkilere maruz kalabilmektedir. Denizlerimizde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda elde edilen ya da ortaya çıkarılan kültür varlıklarının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması da, arkeoloji bilimi ve korumacılık anlayışı için göz ardı edilemeyecek bir gerçek olarak değerlendirilmektedir.

Anadolu ve çevresinde her yerde ve her zaman karşımıza çıkan arkeolojik zenginliğimizin, suların derinliklerinde de devam ettiğini özellikle son yıllarda daha çok anlamaktayız. Aletli dalış teknolojisi yaklaşık elli yıldır denizlerin derinliklerine daha kolay erişim sağlamaktadır. Öte yandan suların derinliklerine kolay ulaşım imkanları turizm ve rekreasyon amacıyla on binlerce kişi tarafından kullanılmaya başlamıştır. Bu durum su altı kültür mirası üzerinde baskı yapan olgulardan birini de oluşturabilmektedir.

Binlerce yıldır sualtında kalan gemi batıkları ve diğer arkeolojik değerler son yıllarda giderek artan sayıda insanla tanışmaya başlamış, derinliklerdeki her türlü arkeolojik mirasın dalıcılar eliyle zarar görmesi yerine, bizzat dalıcılar tarafından korunması fikri önem kazanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kültürel mirasımızın korunmasına yönelik ilkeri de dikkate alınarak hazırlanan bu çalışma, bu alanda güzel bir örnek oluşturacaktır. Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarımızın destek ve katkılarıyla hayat bulan çalışmanın derinliklerimizdeki tarihi korumada, dalıcı ve su altını sevenlere bir rehber olacağını umuyorum.

Yalçın Kurt

Dr Ulrike Guérin

2001 Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, UNESCO, Culture Sector

The UNESCO 2001 Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage fosters the safeguarding of fragile heritage located under water. It encourages research and enables protection. Far from discouraging access, it rather invites the public to see in a responsible manner the submerged archaeological sites. No one should take artefacts away, but archaeologists. But everyone is invited to enjoy. Only who knows the heritage will also seek to preserve it.

In the underwater environment, divers often have first contact with the shipwrecks and sunken ruins they find. They are their first guardians of any submerged site. With this in mind, the 2001 Convention greatly encourages the cooperation and participation of divers in the protection of underwater cultural heritage. It is important to experience and share heritage with the greater public. It is however also imperative to promote responsibility when allowing diver access and ethics.

In a new initiative UNESCO is now even designating the best projects that allow the public to see underwater cultural heritage. UNESCO hopes to thus encourage even greater efforts to make the cultural heritage of our oceans and lakes known and seen.

UNESCO gladly greets the efforts of the Akdeniz University, Kemer Underwater Research Center, supported by the Ministry of Culture and the Underwater Sports Federation of Turkey in this regard.

UNESCO 2001 Sualtı Kültür Mirasının Korunması Sözleşmesi, sualtında bulunan hassas kültür mirasının güvenlik altına alınmasını teşvik etmektedir. Bu sözleşmeyle bu değerlere yönelik araştırmalar ve koruma uygulamaları desteklenmektedir. Erişimini kısıtlamaktan ziyade, halk su altındaki arkeolojik alanları sorumlu bir şekilde ziyaret edebilir. Arkeologların dışında hiç kimse kalıntıları yerlerinden almamalıdır. Kültürel değerlerin korunması çerçevesinde herkes dalışın tadını çıkarmaya davetlidir. Sualtı ortamında, batıklar ve su altındaki kalıntılarla ilk temas kuranlar sıklıkla dalıcılardır. Bu dalıcılar, herhangi bir batık alanın ilk koruyucularıdır. Bu düşünceyle, 2001 Sözleşmesi dalıcıların kültürel mirasın korunmasına katılımını ve işbirliğini büyük ölçüde desteklemektedir. Kültürel mirasın deneyimlenmesi ve daha geniş kitlelerle paylaşılması önemlidir. Ancak bununla birlikte, erişim olanağı verilen dalıcılara sorumlulukların tanıtılması ve etik kuralların aktarımı zorunludur.

UNESCO yeni bir girişim çerçevesinde halkın sualtı kültür mirasını görmesine izin veren uygun projeler tasarlanmaktadır. Böylece okyanuslarımızdaki ve göllerimizdeki kültürel mirasın bilinmesi ve görülmesine yönelik çabaları daha da teşvik etmeyi ummaktadır.

Sualtı ortamında, batıklar ve sualtındaki kalıntılarla ilk temas kuranlar sıklıkla dalıcılardır. Onlar, herhangi bir batık alanın ilk koruyucularıdır. Bu düşünceyle, 2001 Sözleşmesi dalıcıların kültürel mirasın korunmasına katılımını ve işbirliğini büyük ölçüde desteklemektedir. Kültürel mirasın deneyimlenmesi ve daha geniş kitlelerle paylaşılması önemlidir. Ancak bununla birlikte, erişim olanağı verilen dalıcılara sorumlulukların tanıtılması ve etik kuralların aktarımı zorunludur.

UNESCO yeni bir girişim çerçevesinde halkın sualtı kültür mirasını görmesine izin veren uygun projeler tasarlanmaktadır. Böylece okyanuslarımızdaki ve göllerimizdeki kültürel mirasın bilinmesi ve görülmesine yönelik çabaları daha da teşvik etmeyi ummaktadır.

UNESCO bu konuda, Akdeniz Üniversitesi, Kemer Sualtı Araştırmaları Merkezi tarafından başlatılmış ve Kültür Bakanlığı ile Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu tarafından desteklenen çabaları memnuniyetle karşılamaktadır.

Doç. Dr. Şahin ÖZEN

Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu Başkanı

İçinde bulunduğumuz coğrafyanın kaderinde binlerce yıldır önemli roller üstlenen uygarlıkların topraklarımıza işlediği ve bizlere emanet ettiği kültürel miras, ülkemizin tarihten aldığı en büyük armağandır.

Karasal konumu ve üç farklı denize olan kıyılarıyla tarihin derinliklerinden günümüze ve geleceğe uzanan stratejik konumu sayesinde ticaret, toplumsal yaşam ve iletişimin geliştirilmesinde özellikle kıyılarımız önemli tarihi yerleşim merkezlerine ve limanlara ev sahipliği yapmıştır.

Geçmişin, denizlerimizin derinliklerindeki uzantıları, sualtı kültürel mirasımızı bugün eşsiz bir zenginliğe ulaştırmıştır. Uygarlıkların sualtında kalan yerleşim noktaları, batıklar, batık alanları, limanlar ve arkeolojik unsurlardan oluşan sualtı kültür mirasımızı keşfetmek, korumak, tanıtmak ve gelecek nesillere aktarmak kamusal bir görevdir.

Denizlerimize gömülen ve bugün adeta bir sualtı müzesi haline gelen kültürel mirasımızı daha fazla tanımak, tanıtmak ve keşfetmek için son yıllarda kazanılan farkındalık, Kültür ve Turizm Bakanlığı, üniversiteler, Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu, donanımlı dalış merkezleri, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarımızın ulusal ve uluslararası yansımaları olan ortak çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu noktada sualtı kültürel yapılarının en temel figürlerinden olan batıkların ve limanların, uygarlıklar arasındaki ticaret ve kültür alışverişindeki hayati işlevi dikkate alındığında, sualtı kültürel mirasımız aynı zamanda uluslararası bir kimliğe sahiptir.

Tarihi eser kaçakçılığı, denizleri tehdit eden kıyılardaki aşırı nüfus artışı ve yapılaşma, deniz kirliliği sualtı kültür mirasımızı korumak için mücadele edeceğimiz başlıca tehditleri ve tahrip unsurlarını oluşturmaktadır. Bütün dünyada her ülkenin, karasularında etkin kıyı yönetimiyle bu tehditlere karşı mücadelesi, sualtı kültürel mirasının korunması ve kontrolünde anahtar rol oynamaktadır. Uluslararası sulardaki sualtı kültürel zenginlikler ise UNESCO Sualtı Kültür Mirası Sözleşmesi'yle güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. Ülkemizde, bu sözleşmenin amaçları doğrultusunda yapılan çalışmalara katkıda bulunmak için UNESCO Türkiye Milli Komisyonu tarafından 2011 yılında "Sualtı Kültürel Mirasının Korunması İhtisas Komitesi" kurulmuştur.

Anadolu'daki hayatın sosyolojik, ekonomik, kültürel geçmişi ve uluslararası etkileşimiyle ilgili eşsiz bilgiler sunarak toplumsal kimliğimizin tarihteki izlerini yansıtan sualtındaki kültürel zenginliklerimizin kalıntılarını, gelişen teknolojik ve teknik imkânların son yıllarda arkeoloji bilimiyle harmanlanması sayesinde daha fazla keşfetmekteyiz.

Sonar, deniz tabanı haritalaması ve donanımlı dalış gibi teknik imkânlar sayesinde ülkemizdeki sualtı kültürünün mevcut envanterine zamanla yenileri eklenmektedir. Kıyılarımızdaki bu eşsiz tarihi eserler, her yıl on binlerce yerli ve yabancı turisti kendine çeken donanımlı dalış turizmi merkezlerine dönüşmüştür. Mevcut potansiyeli ile turizm sektörüne önemli katkılar sunabilecek olan sualtı kültürel mirasımız, aynı zamanda tarih bilincimize ve birikimimize yeni ufuklar açmaktadır. Sualtı ve suüstünde yapılacak her türlü akademik ve saha çalışmasının, tanıtım etkinliğinin, kültürel mirası koruma ve yaşatma algısını toplumsal bir sorumluluk duygusuyla daha da arttırması ve yaygınlaştırması kaçınılmazdır.

Bu bağlamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı'mız başta olmak üzere saygın kurum ve kuruluşların özverili ve özenli çalışmalarıyla hazırlanan, çok değerli bir içeriğe sahip bu kitap, sualtı kültürel zenginliklerimize sahip çıkmak ve milli değerlerimizi korumak için bizlere çok önemli bilimsel bir yol haritası sunmaktadır. Bu açıdan, sualtı kültürel mirasımızı korumak, yaşatmak, yaşatırmak ve emin ellerde geleceğe taşımak isteyen her vatandaşımızın, ilgili her kamu kurum ve kuruluşumuzun ve sivil toplum kuruluşlarımızın kılavuzu olacağına inanıyorum.

Doç. Dr. Şahin ÖZEN
Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu Başkanı

GİRİŞ

Bu kitap, sualtı arkeolojisi alanından akademisyenler ve Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu'nun çalışmalarıyla; Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın ilke ve tavsiyeleri, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) ve Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) Sualtı Kültür Mirasının Korunması alanındaki evrensel yaklaşımları göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Kitabın yazılış amacı arkeolojik değerlere, dalıcılar eliyle zarar verilmesini engelleyecek yaklaşım ve bilginin oluşmasını sağlamaktır. Sualtında bulunan kültürel değerlerin ilgili kurumlara bildirilmesi, bunun neticesinde korunarak gelecek nesillere ulaştırılması ve bilim dünyasına kazandırılması bir diğer amaç olarak kitapta yer almaktadır.

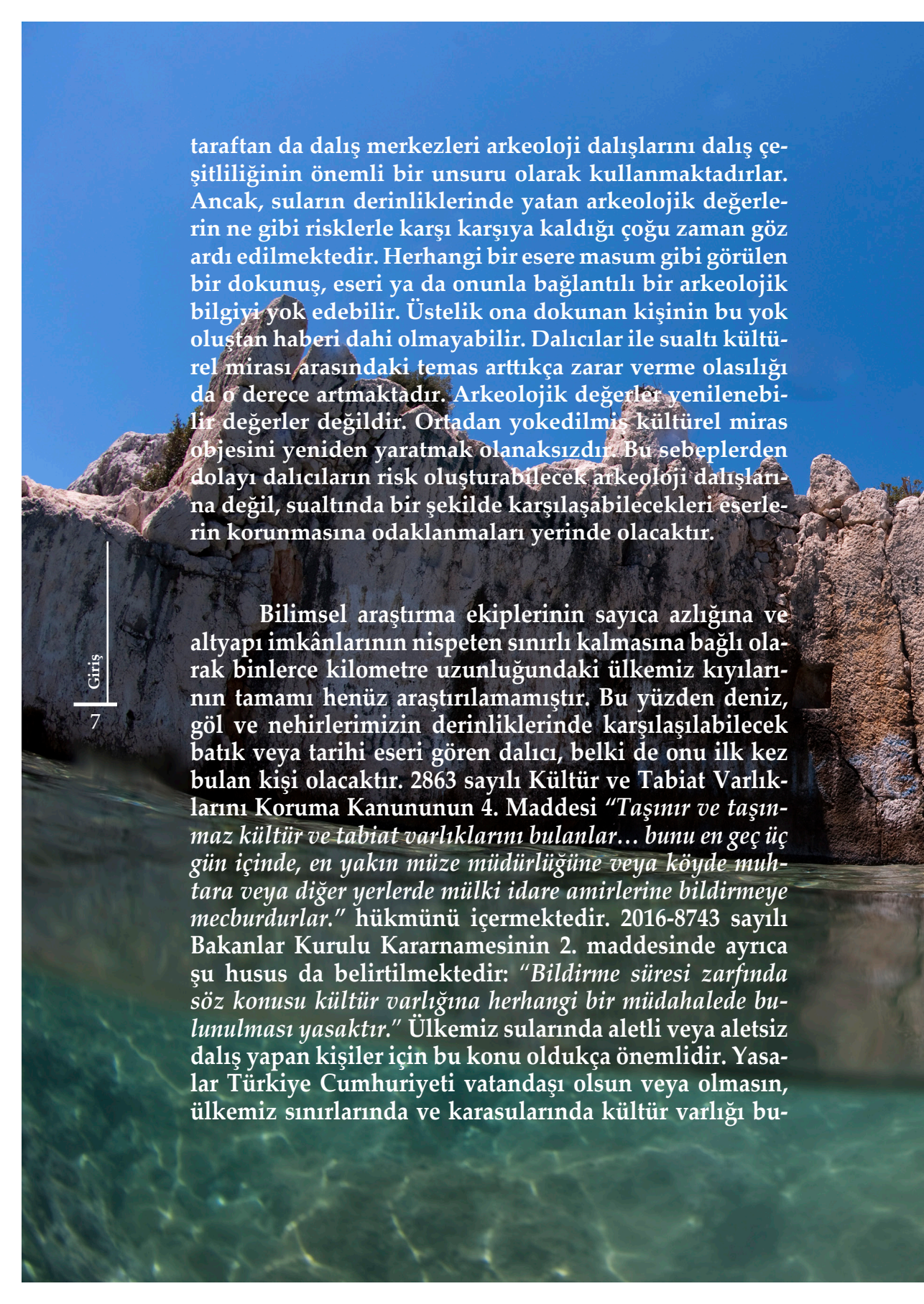
Denizler, göller ve akarsuların mavi örtüsü altında gizlenen arkeolojik değerler geçmişe ait bilgi hazineleridir. Küçük ve önemsiz gibi görünen bir eski eser kalıntısı, geleceğe ışık tutacak çok önemli bir bilinmeyi saklıyor olabilir. Çok sağlam gözüken bir kalıntı ise yumurta kabuğu gibi kırılabilir. Dipte tek başına duran bir eser dev bir yapıbozun bulunamayan parçası olabilir. Dolayısıyla, suların altında insanın geçmişine ait her kalıntı bilinmeyen pek çok şeyin konunun anlaşılmasında bir "tarih elçisi" kimliğine sahiptir. Suların altında bu değerleri görmek heyecan verici olduğu gibi, kimi zamanda hayret uyandırıcı olabilir. Ancak bu kalıntıların sahip olabileceği bilimsel değer ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekliliği asla unutulmamalıdır.

1950'lerde başlamış olan yüzeyden bağımsız alet-

li dalış teknolojisi giderek ilerlemiş, son 25 yıldır bütün dünyada hızlı bir gelişme ve yayılma evresine geçmiştir. Seri üretim avantajlarına bağlı olarak donanım fiyatlarının düşmesi, satın alma gücünün artması ve kültür seviyelerinin yükselmesi dalıcı sayısının artmasına neden olmuştur. Başka birçok etkenle birlikte, artan dalıcı sayısı ve dalış turizminin yaygınlaşması sualtındaki kültür mirası üzerinde bir baskı oluşturmaya başlamıştır. 1990'lara kadar neredeyse hiç insan yüzü görmemiş binlerce batık gemi, eser ve yerleşim bu tarihlerden sonra sürekli dalıcılar tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır. En önemli husus ise dalış yapanların büyük çoğunluğunun bu konularda yeterli oranda bilgiye sahip olmayışıdır. Günümüzde bile dalıcıların azımsanamayacak bir bölümü arkeolojik gemi batıklarının Hollywood yapımlarındaki korsan batıklarına benzediklerini düşünmektedir. Oysa Akdeniz'deki arkeolojik batıkların neredeyse tamamında kafataslarını, yelken bezlerini ve "bordasında koşuşan korsan izlerini" görmek mümkün değildir. Batık olarak nitelendirdiğimiz kalıntıların çoğunda geminin ahşabı yok olmuş ya da dipteki tabakalarla kaplanmış durumdadır.

Gemilerin amphora, tabak ve kiremit gibi yüklerden oluşan kargosu, gövdesini oluşturan ahşabın bir kısmı ve mürettebat ya da yolculara ait bazı kalıntılar muhtemelen kum ya da dolgu tabakalarının altında kalmıştır. Yüzeyin en üstünde kalan birkaç kalıntı da dalıcılar tarafından alındığı takdirde o batık tarih sahnesinden sonsuz kadar silinebilme riskiyle karşı karşıya kalacaktır.

Arkeolojik kalıntılar üzerine dalış yapmak popüler bir konu olarak bütün dünyada revaçtadır. Bir taraftan uluslararası dalış dizgeleri pazar yelpazesini genişletmek amacıyla arkeoloji dalışlarını özendirilmekte, diğer

taraftan da dalış merkezleri arkeoloji dalışlarını dalış çeşitliliğinin önemli bir unsuru olarak kullanmaktadırlar. Ancak, suların derinliklerinde yatan arkeolojik değerlerin ne gibi risklerle karşı karşıya kaldığı çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Herhangi bir esere masum gibi görülen bir dokunuş, eseri ya da onunla bağlantılı bir arkeolojik bilgiyi yok edebilir. Üstelik ona dokunan kişinin bu yok oluştan haberi dahi olmayabilir. Dalıcılar ile sualtı kültürel mirası arasındaki temas arttıkça zarar verme olasılığı da o derece artmaktadır. Arkeolojik değerler yenilenebilir değerler değildir. Ortadan yokedilmiş kültürel miras objesini yeniden yaratmak olanaksızdır. Bu sebeplerden dolayı dalıcıların risk oluşturabilecek arkeoloji dalışlarına değil, sualtında bir şekilde karşılaşabilecekleri eserlerin korunmasına odaklanmaları yerinde olacaktır.

Bilimsel araştırma ekiplerinin sayıca azlığına ve altyapı imkânlarının nispeten sınırlı kalmasına bağlı olarak binlerce kilometre uzunluğundaki ülkemiz kıyılarının tamamı henüz araştırılmamıştır. Bu yüzden deniz, göl ve nehirlerimizin derinliklerinde karşılaşılacak batık veya tarihi eseri gören dalıcı, belki de onu ilk kez bulan kişi olacaktır. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 4. Maddesi *“Taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını bulanlar... bunu en geç üç gün içinde, en yakın müze müdürlüğüne veya köyde muhtara veya diğer yerlerde mülki idare amirlerine bildirmeye mecburdurlar.”* hükmünü içermektedir. 2016-8743 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesinin 2. maddesinde ayrıca şu husus da belirtilmektedir: *“Bildirme süresi zarfında söz konusu kültürel varlığın herhangi bir müdahalede bulunulması yasaktır.”* Ülkemiz sularında aletli veya aletsiz dalış yapan kişiler için bu konu oldukça önemlidir. Yasalar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olsun veya olmasın, ülkemiz sınırlarında ve karasularında kültür varlığı bu-

lanlara açık ve net bir görev yüklemiştir. Dolayısıyla, dalgaların uzandığı kıyı şeridinde ve suların derinliklerinde karşılaşılan tarihi kalıntıları Kültür Bakanlığına bağlı müzeler ya da en yakın mülki amirliklere bildirmek hem vatandaşlık görevi hem de yasal bir zorunluluktur.

Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu dünyadaki pek çok spor federasyonu arasında fark yaratacak bir ilke imza atmış, kültürel mirasın korunması hususuna bilimsel bir perspektiften yaklaşmıştır. Bu kitap vasıtasıyla ülkemizdeki tüm ileri düzeydeki dalıcılar sualtı kültürel mirası hakkında temel bilgileri edinmiş olabileceklerdir. Böylelikle, her sene yüz binlerce dalış yapılan ülkemiz sularında kültürel mirasımızın korunması konusunda üst düzeyde farkındalık oluşturulmuş olacaktır. TSSF'nin bağlı bulunduğu Dünya Sualtı Sporları Federasyonu'nda (CMAS) bir Sualtı Kültür Mirası Komitesi bulunmaktadır. Bu bağlamda sualtındaki kültürel değerlerin korunması CMAS tarafından da gündeme alınmıştır.

Akdeniz'den Karadeniz'e ülkemizin yaklaşık 8500 kilometrelik deniz kıyılarında ve ayrıca yüzlerce göl ve nehirlerinde tarih öncesi dönemlerden itibaren denizciliğin yapıldığı ve bir kısmı suyun altında yüzlerce kıyı yerleşimi bulunduğu bilinmektedir. Buna bağlı olarak, dalışa açık sahalar da dâhil olmak üzere neredeyse her yerde arkeolojik kalıntı bulunmaktadır. Bu özellikleriyle ülkemiz bu anlamda belki de dünyadaki hiçbir ülkede olmayan sualtı kültür mirası zenginliğine sahiptir. Bu kitabı okuyan dalıcılar ve deniz sevdalılarından en önemli beklentimiz suların altında geçmişten kaldığı tahmin edilen hiçbir kalıntıya dokunmalarınıdır. Karşılaşılması muhtemel arkeolojik kalıntılar bu kitap dâhilinde genel hatlarıyla ele alınacaktır. Şu önemli ilke asla akıldan çıkartılmamalıdır: "Suyun altında karşılaşılan her türlü tarihi eser o ülkenin kültürel mirasıdır. Bunları korumak tüm dalıcıların görevi ve sorumluluğudur!"

Editör: Dr. Hakan ÖNİZ

SUALTI KÜLTÜR MİRASI İÇİN YAPILACAK ÇALIŞMALAR VE ICOMOS TÜZÜĞÜ

Mustafa Şahin

Sualtında bulunan kültür varlıklarına yönelik olan ilgi yüzyıllardır biliniyor olmasına rağmen, bunların araştırılması 20. yüzyılın ortalarına doğru SCUBA metotlarındaki keşif ve gelişmelerle gerçek anlamda başlamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir. SCUBA'nın gelişmesi ve böylece insanların çok uzun süreli sualtında kalabilmeleri sualtı araştırmalarının yanı sıra, sualtı sporları gibi yeni sportif disiplinlerin de doğmasına neden olmuştur. Sualtına ulaşmanın kolay ve sıradan hale gelmesi, insanlık açısından hiç ulaşılamaz denilen bir dünyanın kapısını aralamış olsa da, sualtında bulunan kültür varlıkları için risk oluşturmaya başlamıştır. Çünkü turist olarak veya hobi amaçlı yapılan sportif dalışlar çoğunlukla kontrolsüz olmaktadır. Diğer bir risk ise son yıllarda artmaya başlayan sualtı kazıları ile tahribatın bilimsel olarak yapılmasıdır. Normalde sualtında yapılan kazıların su üstünde olanlardan ortam dışında herhangi bir farkı yoktur. Ancak hem kazı, hem de koruma/onarım uygulamalarda teknik ve çalışmaların çok daha güçlüğüle yapılabilmesi, sualtında bulunan kültür varlıklarında geri dönüşü olmayan tahribatlara neden olabilmektedir.

Sualtında bulunan kültür varlıklarının bir diğer özelliği de bazı durumlarda batıkların uluslararası karasularında olabilmesi, diğer bir ifade ile birden fazla ülkenin söz sahibi olabilmesidir. Antik Çağ deniz yolu rotaları genelde kıyılardan açıkta geçtiği için batıkların bir bölümü uluslararası sularda bulunabilmektedir. Bu nedenle sualtında bulunan kültür varlıkları genellikle uluslararası bağlayıcılığı olan uluslararası ortak kararlar ile korunmaya çalışılmaktadır. Bunlardan birisi de 5-9 Ekim 1996 tarihlerinde Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da yapılan ICOMOS (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) genel kurulunda hazırlanan "Sualtı Kültür Mirasının Korunması ve Yönetimi" hakkındaki tüzüktür (Fig. 1). Uluslararası ve hükümetler dışı bir organizasyon olan ICOMOS 1965 yılında Varşova'da kurulmuştur. Bu kuruluşun başlıca amacı, tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ve değerlendirilmesine yönelik ilkeler, teknikler ve siyasetler geliştirmek ve ilgili her türlü araştırmayı desteklemek ve yönlendirmektir. Sualtında bulunan kültür varlıklarına müdahale işlemlerini içeren tüzük üye ICOMOS üyeleri tarafından yukarıda belirtilen tarihte kabul edilmiş ve yayınlanmıştır.

INTERNATIONAL COUNCIL ON MONUMENTS AND SITES
**International Committee on the Underwater
Cultural Heritage (ICUCH)**

Fig. 1) ICOMOS Uluslararası Sualtı Kültür Mirası Komitesi Logosu

Bu yazının konusu, sualtında bulunan kültür varlıklarına kazı ve yüzey araştırması gibi bilimsel müdahalelerde uygulanması gereken işlemleri ICOMOS tüzüğüne göre irdelemektir. Mart 2003 tarihinde Prof. Dr. Zeynep Ahunbay tarafından tercüme edilen tüzük, ICOMOS-Türkiye web sayfasında da yayınlanmıştır. 1996 yılında kabul edilmesine karşın, ülkemizde fazla bilinmeyen veya önemsenmeyen tüzük 15 maddeden oluşmaktadır. 1990 yılında kabul edilen “Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi” konulu tüzüğün sualtına uyarlanmış şekli olan Tüzük, iç bölgelerde ve kıyı sularında, sığ denizlerde ve derin okyanuslarda bulunan sualtı kültür mirasının korunması hususunu ve yönetimini bir çerçeveye bağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Tüzükle, sualtı ortamında bulunan yerleşme veya yapılar, batık alanları veya batıklar ve bunların etki alanları doğal çevreleri ile birlikte sualtı kültür mirası kapsamındadır.

Sualtı kültür mirası sınırlı ve yenilenemez bir kaynak olmanın yanı sıra özellikle batıkların kargosunda bulunabilecek farklı toplumlardan kültür varlıkları içermesi nedeniyle ulusları birbirine yaklaştırma potansiyeli bulunduğundan, gelecek nesillere aktarılabilmesi için uluslararası ortak koruma metotları geliştirmek gerekmektedir. Ayrıca sualtı kültür mirasının korunması ve yönetiminde standartları artırabilmek amacıyla mutlaka uluslararası iş birliği içeren ortak projeler yapılmalı ve uzman değişimi gibi etkinlikler düzenlenmelidir.

Sualtında bulunan kültür mirası, sualtına ulaşımındaki güçlükler nedeniyle günümüze kadar rahat bir şekilde korunabilmiştir. Ancak SCUBA tekniklerindeki gelişmeler ile sualtının turizme açılması, deniz tabanının balıkçılar tarafından artan oranlarda taranması ve kıyılara inşa edilen liman veya alt yapı tesislerindeki sayısal artışlar sualtında

bulunan kültür varlıkları açısından büyük risk oluşturmaya başlamıştır. Bu nedenle sualtı arkeologları tarafından sualtında bulunan kültür varlıklarının yeri belirlenip vakit geçirilmeden koruma kapsamına alınarak, kontrolsüz dalış ve izinsiz müdahaleler engellenmeli, önem veya korunma riskine karşı gerekli durumlarda eserler su dışına taşınmalıdır.

“Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi” başlıklı ICOMOS tüzüğüünün 15 maddesi bulunmakta olup, sualtı yüzey araştırmaları ve kazılarına belli bir yaklaşım getirmeyi hedeflemektedir. Tüzüğüün ilk maddesi sualtı araştırma ve kazılarında uygulanması gereken temel ilkelere ayrılmıştır. Sualtı araştırmalarında temel ilke sualtı kültür mirasının yerinde korunmasıdır. Bilimsel çalışmalarda kazı yapıp eserleri su dışına çıkartmak yerine, mümkünse yeterli düzeyde belgeleme yaparak yerinde korumak önerilmektedir. Özellikle insan kalıntılarının bulunduğu veya kutsal sayılan alanlarda çok gerekmedikçe arkeolojik kazı yapılmamalıdır. Gerekli görüldüğü durumlarda uzmanlar tarafından bilimsel yöntemlerle zarar vermeyecek teknikler kullanılmak şartı ile numune alınması sorun yaratmayacaktır. Temel ilkelerde en dikkat çeken öneri ise sualtı kültür mirasına halkın erişiminin desteklenmesidir. Diğer bir ifade ile koruma altına alınan alanlarda denetimli sualtı kültür turizmi desteklenmektedir.

Kültür Bakanlığı izinleri çerçevesinde Üniversiteler ya da Müzeler tarafından sualtında araştırmalara başlamadan önce mutlaka temel hazırlıklar ve projelendirme tamamlanmış olmalıdır. Önerilen temel hazırlıkların araştırmanın hedefi, süresi, uygulanacak yöntem ve teknikler ile bütçesinin gerçekçi olarak belirlenmesi gibi başlıkları içerdiğinden kara kazısı veya araştırmalarından fazla bir farklılığı bulunmamaktadır. Sualtı kazısı ve araştırmaların-

da farklı olarak belirlenen hedefe süresi içerisinde mutlaka ulaşılması gerekmektedir. Çünkü bir sonraki sezona bırakılacak tamamlanamamış işler nedeniyle kültür varlıklarının bir sonraki sezona kadar korunması karaya göre sualtında daha zor olacaktır. Kara araştırmalarından farklı olarak sualtında kullanılan malzemelerin de korunması için başlangıç aşamasında gerekli önlemler alınmalıdır. Araştırma ekibinin nitelikli ve deneyimli üyelerden oluşması, ekibin sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili önlemlerin önceden alınması gereklidir. Elbette sualtı araştırmaları hakkında halkın ve konu ile ilgilenen meslektaşların bilgilendirilmesi özellikle önemlidir (Fig. 2).

Sualtı kazı ve araştırmalar yasalar çerçevesinde mutlaka sualtı araştırmalarında kendisini kanıtlamış tecrübe ve deneyimli bir sualtı arkeoloğunun başkanlığında olmalıdır. Araştırma ekibinde yer alanlar da benzer şekilde uzmanlık alanlarında nitelikli ve deneyim sahibi olmalıdır. Sualtı

kültür mirasına yapılacak müdahaleli araştırmalar öncesinde alanın hassasiyetini, önemini ve potansiyelini belirleyen ve değerlendiren bir ön yüzey araştırması yapılmalıdır. Alanda yüzey araştırması da dâhil ön araştırma esnasında, alanın arkeolojik potansiyeli belirlenmeli ve yapılacak müdahalelerin uzun vadede kültür mirasına etkileri etraflıca araştırılmalıdır.

Sualtında bulunan kültür varlıklarında karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi buldukları yerden alınan eserlerin atmosfer ortamına tekrar adapte edilmelerinde yaşanmaktadır. Bu nedenle malzemenin cinsi ve özelliğine uygun koruma programı kültür varlığı suyun dışına çıkartılmadan yapılmalı; kültür varlığının bulma, taşınma ve koruma/onarım işlemleri esnasında uyulacak işlemlere mutlaka harfi harfine sadık kalınmalıdır. Koruma uygulamaları mutlaka çağdaş ve standartlara uygun olmalıdır. Sualtı kazılarında kültür varlıkları mümkün olduğunca yerinde korunmalıdır. Bu durum göz önünde bulundurulurken, araştırma sırasında ve alan çalışmasının sonunda yerinde bırakılan kültür varlıklarının korunması için mutlaka alan yönetimi programı hazırlanmalıdır. Yönetim planı, koruma için alınan önlemleri, alanın nasıl yönetileceği gibi faaliyetleri içermelidir.

Kültür varlıklarının nerede korunacağına dair planlama kazılara başlanmadan önce yapılmalıdır. Sualtından çıkartılan kültür varlıklarının bütünlüğü korunmalı, herhangi bir sebeple ayrılmışlarsa, işleri bittiğinde mutlaka tekrar birleştirilmelidir. Bununla birlikte, sualtı kültür varlıkları da diğer kültür varlıklarımız gibi ticari mal gibi alınıp satılmamalıdır. Sualtı kültür varlıkları ile ilgili araştırmalarda elde edilen sonuçlar, bilimsel ve popüler yayınlarla geniş kitlelere ulaşacak şekilde kamuoyuna duyurulmalıdır.

Bilgilendirme, özellikle kültür varlığının bulunduğu yere yakın çevrede yaşayan insanlardan başlamalı ve böylece onların desteğinin alınması sağlanmalıdır. Bu amaçla yörede yaşayanlara ilgilerini çekecek Şekilde eğitim ve tanıtım çalışmalarının yapıldığı halk günleri gibi etkinlikler düzenlenmelidir (Fig. 3).

Sonuç olarak sualtında olsun, karada olsun her türlü kazı veya müdahale, kültür varlığı açısından bir daha geri dönüşü olmayan bir tahribat anlamına gelmektedir. Bu durum sualtında bulunanlar için daha hassastır ve bir daha hiçbir Şekilde telafisi mümkün değildir. Bu nedenle sualtında yapılacak her türlü işlemden önce kapsamlı fizibilite çalışması yapılmalı, b planları ile birlikte n hazırlıklar tamamlanmış

Fig. 3) İznik Gölü Bazilika Kazısı kapsamında yapılan halk günü.

olmalıdır. Proje sonuna kadar bütçesi sağlama alınmayan sualtı kazılarında mümkün olduğunca uzak durulmalıdır. Yasalar çerçevesinde ve sualtı arkeologlarının yönetiminde yapılmayan çalışmaların ciddi risklere neden olacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça:

Maarleveld, Th.J. 1998, *Archaeological Heritage Management in Dutch Waters: Exploratory Studies*

Maarleveld, Th.J., Guérin, U., Egger, B. (eds.) 2011, *Underwater Cultural Heritage and the Rules of the UNESCO 2001 Convention: A Manual*, Paris 2011

<http://www.icomos.org.tr>

Yazarlar Hakkında

Prof. Dr. Hayat Erkanal
Ankara Üniversitesi Mustafa V. Koç Sualtı Araştırmaları
Merkezi kurucusu, Limantepe Kazı Başkanı

Prof. Dr. Mustafa Şahin
Uludağ Üniversitesi Arkeoloji Bölüm Başkanı,
İznik Gölü Bazilika Kazısı Bilimsel Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Hakan Öniz
UNESCO UniTwin Sualtı Arkeolojisi Ağı Kurucu
Koordinatörü, ICOMOS Uluslararası Sualtı Kültür
Mirası Komisyonu Genel Sekreteri, Akdeniz Kıyıları
Arkeolojik Sualtı Araştırmaları Projesi Başkanı

Kenan Beşaltı, Sualtı Arkeoloğu
Adana Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü Uz-
manı

Ceyda Öztosun
Polonya Bilimler Akademisi Arkeoloji/Etnoloji Enstitü-
sü Doktorant, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi,
Doktora Öğrencisi

Günay Dönmez, Sualtı Arkeoloğu
A.Ü. Kemer Sualtı Araştırmaları Merkezi Uzmanı

MEDITERRANEAN AMPHORAE

Lrcia
5th - 4th century
BC

Pamphilia I
2nd - 3rd century

Pamphilia II
2nd - 3rd century

Cilicia V
Ist 3rd century

Cilicia I -
Zemer 41
1st - 4th century

Cilicia IV
1st. 2nd century

Cilicia II - Agora M54
1st century BC - 3rd century
AD

Cilicia III - Pompei 5
1st. 2nd century

Cilicia VI -
LR1b
3rd - 7th century

East Cilicia-
Qasrawet 2530
1st - 4th century

Rhodos (Early)
2nd c. - Early 1st c. BC

KeayLII
4th century

Knidos (Early)
3rd c. - 2nd c. BC

AE 5 - 6
4th - 6th century

Dressel 6B
1st. 2nd century

Günsenin III
11th - 13th century

Chios (Early)
Late 5th century BC

EgyptAE3
1st - 2nd century
BC

Samos
7th century BC

Dressel 2 - 4
1st c. BC - 3rd c. AD

Late Roman IA
4th - 7th century

LambogliaII
Late 2nd c. - Early 1st c.
BC

Lesbos
4th century BC

Spetheia
Late 4th c. - Early 6th c.

African Type 2
3rd - 5th century

ManaC2
2nd century BC

Thasos
4th century BC

Miletos
7th - 6th century BC

Basket Handle
7th - 5th century BC

Basket Handle
6th - 4th century
BC

Rhodos (Middle)
3rd c. - 2nd c. BC

Greco Italic
4th - 2nd century BC

Syria - Palestine
3rd - 4th century

Canaan
14th century BC

AE-3

Late Roman2
4th - 7th century

Dressel 1A
2nd c. - 1st c. BC

Klozomenai
600 - 575 BC

Syria - Palestine (Late)
4th - 6th century

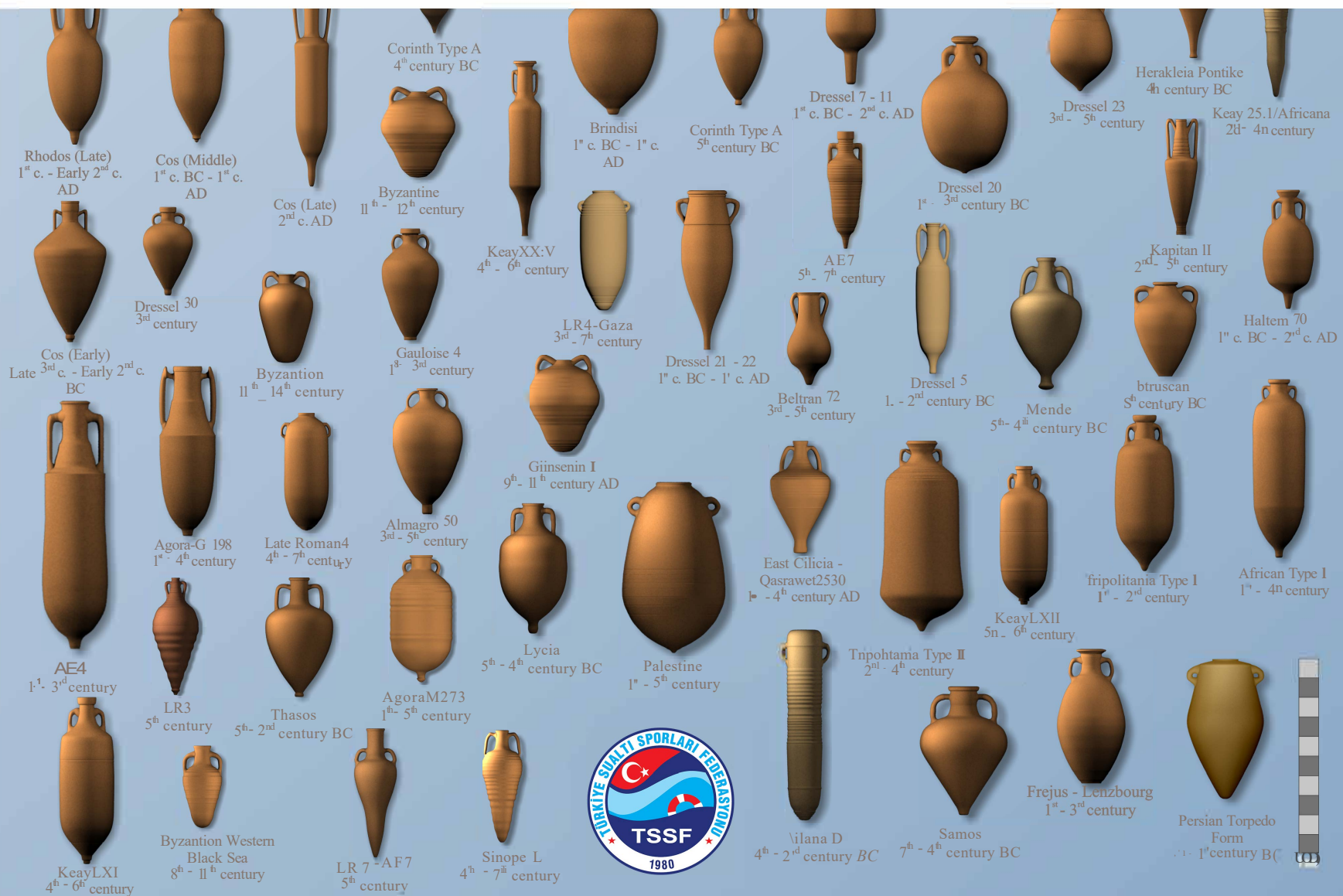
Greco - Marseille
5th - 6th century
BC

Knidos (Middle)
1st century BC

Knidos (Late)
1st c. - 4th c.

Copyright: Dr. Hakan Oniz - Kerner 2016 - Project Team: Giinay Donmez, Ergiin Sim ek, Mehmet Oral, Umutcan Kazanhoglu

Further Details: EASTERN MED[TERRANEAN AMPHIORAE by ARCHEOPRESS/Oxford or DOĞU AKDENİZ DEAMPHORALAR by ARKEOLOJİ] SANATYAYINLARI İstanbul (In Turkish)

8500 kilometrelik kıyı şeridi olan ülkemiz, dünyanın en uzun sahillerine sahip ülkeleri arasında yer almaktadır. İlk tarihin, ilk coğrafyanın, ilk denizciliğin, ilk tarımın, ilk hayvancılığın yapıldığı bu toprakların hem üstünde, hem kıyısında hem de denizlerinin derinliklerinde başka çok az ülkenin sahip olabileceği kültürel miras değerleri barınmaktadır. Günümüzden 11000 sene önce Anadolu'dan Kıbrıs'a binlerce obsidyenin deniz yoluyla ulaştığı, İstanbul Yenikapı kazılarında yaklaşık 8000 yıl öncesine tarihlendirilen ahşap bot kürekleri bulunduğu, dünyanın korunmuş en büyük antik tersanesinin Silifke Dana Adası'nda keşfedildiği düşünülürse, belki başka hiçbir ülkede bulunmayan zengin bir denizcilik tarihi birikimine sahip olduğumuz anlaşılacaktır. Şüphesiz tüm bu değerler çok çeşitli risklerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu risklerin önüne geçebilmek için hem Kültür ve Turizm Bakanlığımız hem Birleşmiş Milletler, Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO) hem de Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından önemli adımlar atılmaktadır. Bu risk grupları içinde ne yazık ki donanımlı dalış yapan bazı dalıcılar da yer almaktadır. Bu kitapla söz konusu risk grubunu bir tehdit unsuru olmaktan çıkartıp, su altı kültür mirasının korunmasında kazanıma dönüştürmek hedeflenmiştir. Türkiye Sualtı Sporları Federasyonu böylelikle kültürel mirasın korunmasına bu şekilde destek veren dünyadaki ilk su altı federasyonu olma niteliğini kazanmıştır. Denizin içine doğru atılan her palet, binlerce yıl öncesinden kalmış bir kalıntıya ulaşma şansı demektir. Bu kalıntıları korumak, en kısa yoldan ilgili kurumlara haber vererek bilime kazandırmak her dalıcının görevidir.

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Underwater
Network
for Underwater
Archaeology

CMAS